

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS JR EN JAC. P. THIJSSE

De Bijeneter (*Merops apiaster*) in Nederland en in Europa

F. ALLEIJN, S. BRAAKSMA, J. D. G. PEEREBOOM VOLLER,
J. A. A. van SCHENDEL.

(afd. Natuurbescherming v/h Staatsbosbeheer)

Het broedgeval van de Bijeneter te Haelen in 1964, het eerste in ons land, beschreven in ons artikel in De Levende Natuur van januari 1966, bracht ons er toe, gegevens te verzamelen over het voorkomen van Bijeneters in ons land en in andere landen van Europa in de laatste decennia.

Wat de waarnemingen in ons land betreft, hebben wij daarbij getracht na te gaan of er enig verband is tussen het voorkomen van deze dieren en bepaalde meteorologische omstandigheden. Vrijwel iedereen

blijkt nl. geneigd om een samenhang te vermoeden tussen het beschreven broedgeval te Haelen in 1964 en de over het algemeen bijzonder gunstige weersomstandigheden gedurende het broedseizoen in dat jaar.

Uit de literatuur is ons gebleken, dat van de Bijeneter bij het samenstellen van de avifauna van Nederland in januari 1962 aan de Commissie voor de Nederlandse Avifauna slechts één vondst, twee waarnemingen en zes onbevestigde waarnemingen bekend waren. De drie als zeker

erkende gevallen waren: 4 mei 1905 Tietjerk, 2 tot 7 mei 1947 Haarlem en 28 en 29 april 1952 Amsterdam, de 6 onbevestigde waarnemingen: 1 juni 1947 Wijk aan Zee, 8 juni 1949 Kampen, 7 mei 1955 Amsterdam, eind mei 1955 Texel, 1 juni 1955 Terschelling en 26 juni 1956 Eemdijk. Naar uit Ornithologie van Nederland blijkt, werd in 1956 op 6 mei een Bijeneter gezien te Hoophuizen, welke waarneming door de Comm. v.d. Ned. Avifauna inmiddels is erkend (16). De waarneming van een Groene bijeneter (*Merops persicus*) in september 1961 (24) zij alleen pro-memorie vermeld.

Verder dient te worden medegedeeld, dat op 25 mei 1963 door twee waarnemers 3 Bijeneters werden gezien te Lisse, terwijl op 21 juni 1 exemplaar werd waargenomen op de Noord-Ginkel te Ede (31).

Het is ons nog niet bekend, welk standpunt de Commissie voor de Ned. Avifauna t.a.v. deze beide laatste waarnemingen inneemt. Gezien de door deze commissie aangelegde normen kan overigens alleen de eerste waarneming als zodanig worden erkend, aangezien bij „dwaalgasten” éénmans-waarnemingen ten hoogste als „onbevestigde waarnemingen” kunnen worden aangemerkt en dit laatste alleen maar als de waarnemer als terzake kundig en betrouwbaar te boek staat.

Deze strenge criteria hebben er bij de samenstelling van de voornoemde Avifauna van Nederland toe geleid, dat enkele waarnemingen van Bijeneters niet als „zeker” en ook niet als „onbevestigde waarnemingen” zijn erkend. Dit geldt voorzover wij hebben kunnen nagaan voor de volgende waarnemingen: juni 1955 minstens 3 ex. te Haren (7), begin juli 1955 zeer waarschijnlijk tenminste 2 ex. nabij een oeverwaluwkolonie in een zandafgraving te Amby (20), 22 juni 1959 1 ex.

te West-Knollendam (31), 29 juni 1959 1 ex. op Terschelling (4), eind juni begin juli 1960 weer 1 ex. op Terschelling (4), 20 november 1960 1 ex. in Gaasterland tussen Kippenburg en Ruigahuisterbrug (4). De beide hiervoor genoemde waarnemingen op Terschelling zijn wel in „de Vogels van Terschelling” opgenomen. Voor 1959 wordt in dit boek tevens uit het verslag van de bewakers van het natuurreservaat de Boschplaat geciteerd dat daar toen van 30 mei tot 4 juni 1 ex. verbleef in de zg. Vaste Duinen (32).

Het is wel bijzonder jammer, dat aan het voorkomen van de soort te Amby in juli 1955 niet wat meer aandacht is besteed. De situatie ter plaatse vertoont nl. verrassend veel overeenkomst met die van „ons” broedgeval en met die van broedgevallen in andere landen, waarop wij nog nader zullen terug komen.

Resumerend mogen wij concluderen, dat de soort in Nederland vóór 1964 alleen met zekerheid werd waargenomen in mei 1905, mei 1947 en april 1952, terwijl verder als „onbevestigde” of „waarschijnlijke” waarnemingen in chronologische volgorde kunnen worden genoemd: juni 1947, juni 1949, mei, juni en juli 1955, juni 1956, mei en juni 1959, eind juni of begin juli en november 1960, mei 1961 en mei en juni 1963. In de jaren 1905, 1949, 1956, 1960 en 1961 werd niet meer dan één vogel gelijktijdig gezien. In 1952, 1955 en 1963 werden 3 exemplaren bijeen gezien. In 1947 werden zelfs 8 exemplaren waargenomen. De vroegst bekende waarneming in Nederland blijkt 28 april (1952) te zijn, terwijl als, vooralsnog zeer dubieuze, laatste waarnemingsdatum 20 november (1960) uit de bus komt.

Een blik op de voornoemde gegevens maakt het duidelijk, dat er sprake is van een merkbare toename van het aantal

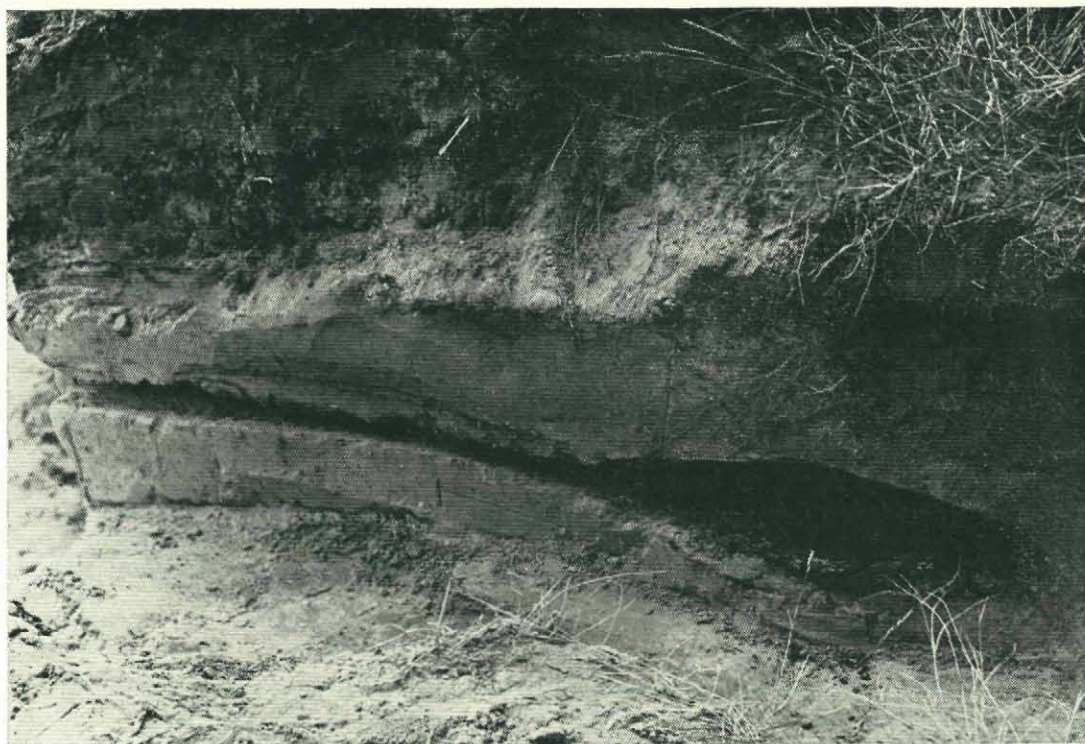

Fig. 1. *Opengelegde nestgang en broedkamer van de Bijeneter te Haelen. Totale lengte 1,49 m. Foto J. Th. ter Horst, 14 aug. 1964.*

waarnemingen van Bijeneters in ons land. Deze toename mag naar onze mening beslist niet hoofdzakelijk worden toegeschreven aan de verhoogde waarnemingskansen ten gevolge van het toegenomen aantal ornithologen. Zij ligt veel eerder in de lijn van de in 1954 door Van Koersveld (18) beschreven duidelijke toename van soorten waarvan het broedgebied normaliter ten zuiden van ons land ligt. Dat de soort vroeger in Nederland inderdaad zelden of nooit voorkwam, blijkt naar onze mening ook uit het feit dat er voor zover bekend in ons land slechts één maal een exemplaar (nl. in 1905) is gedood, terwijl tal van andere zeldzaamheden daarentegen in menige vogelcollectie van oudere datum blijken voor te komen.

Bij een beschouwing van de ons door het K.N.M.I. verstrekte gegevens over de meteorologische omstandigheden in de verschillende waarnemingsjaren blijkt er zo te zien slechts zeer weinig samenhang te bestaan tussen het voorkomen van Bijeneters en perioden van warmte en weinig regenval in ons land. Tegenover weinige positieve correlaties staan zelfs meer negatieve. Zo blijkt zowel in juni 1955, als in mei 1963 — beide maanden waarin niet minder dan 3 Bijeneters tegelijkertijd werden gezien — de gemiddelde maandtemperatuur in ons land lager dan normaal te zijn geweest, terwijl ook de gemiddelde temperaturen in juni en juli van het broedseizoen beneden normaal bleven. In mei 1963 en in juni 1964 viel bovendien aan-

zienlijk meer neerslag dan normaal. Evenwel is de hoeveelheid neerslag niet zonder meer een maatstaf voor een algemene indruk van een „natte” of een „droge” zomer, omdat tijdens een enkele bui een enorme hoeveelheid neerslag kan vallen, waarna het dan soms wekenlang droog blijft.

Men beschikt bij het K.N.M.I. helaas pas sedert kort over registratie-gegevens van de neerslagduur, zodat het nog niet mogelijk is om deze gegevens in de berekeningen te betrekken. Ook het vellen van een oordeel over de temperatuur is een allesbehalve eenvoudige zaak; zo kunnen bijvoorbeeld warme dagen soms worden gevolgd door relatief koude nachten, waardoor de temperatuur-gemiddelden aanzienlijk worden gedrukt. Verder zijn er uiteraard nog de vele lokale verschillen. Tenslotte lijkt het alleszins reëel om bij eventuele verdere onderzoeken ook de meteorologische omstandigheden in het land van herkomst aan een kritisch onderzoek te onderwerpen, omdat bij andere „invasie-vogels” reeds meermalen is gebleken, dat „invasies” vaak door grote droogte in het gebruikelijke broedgebied worden veroorzaakt. Wij hebben echter afgezien van een nader onderzoek naar de meteorologische omstandigheden in Frankrijk. De frequentie van het aantal bijeneterwaarnemingen in ons land is dusdanig toegenomen en de weersomstandigheden in de waarnemingsjaren verschillen onderling zo sterk, dat het ons vooralsnog aannemelijker lijkt om te denken aan een areaal-uitbreiding als gevolg van een sterke aantalstoename dan aan een direct verband tussen de bijeneterwaarnemingen en gunstige meteorologische omstandigheden.

Het lijkt overigens zonder meer aannemelijk, dat lokale weersomstandigheden een

grote rol zullen spelen bij de vraag of de Bijeneters bij hun omzwervingen in Noordwest-Europa korte of lange tijd op een bepaalde plaats zullen blijven en eventueel zelfs zullen trachten om er te broeden.

Vooos (33) wijst er op, dat bij de broedgevallen van Bijeneters in België (1933), Denemarken (1948) en Engeland (1955) ter plaatse gemiddelde juni-temperaturen werden vastgesteld van resp. $\pm 23^{\circ}\text{C}$, bijna 17°C en bijna 18°C , en dat deze temperaturen hoger waren dan de lokale gemiddelden. Normaal wordt het broedgebied van de Bijeneters begrensd door een lijn die iets noordelijker loopt dan de juli-isotherm van 21°C . Het is in dit verband interessant om te weten dat de gemiddelde juli-temperatuur in 1964 in Limburg blijkens de gegevens van het K.N.M.I. $\pm 18^{\circ}\text{C}$ heeft bedragen. De overdagtemperaturen waren gemiddeld uiteraard aanzienlijk hoger en bedroegen 21 à 22°C .

Wij willen nu wat nader ingaan op biotoop en verspreiding van de Bijeneter in het buitenland. Volgens Vooos (33) is de Bijeneter een broedvogel met een zuidwest-palearctische, oriëntale en ethiopische verspreiding, die voorkomt in gematigde mediterrane, steppe- en woestijnklimaatgebieden, alsmede zelfs in winterdroge tropische gebieden. De noordgrens van het areaal en enkele uitzonderingen hierop werden hierboven reeds genoemd. Vooos wijst verder op de veelal zeer erratische vestiging van de broedkolonies van deze soort; speciaal in warme en droge voorjaren kunnen groepjes uit het zuiden terugkerende vogels ver noordelijk van het regelmatige broedgebied doordringen in Europa, zelfs tot in Noorwegen. Wanneer deze „losgeraakte” groepjes gunstige plaatselijke omstandigheden aantreffen, kunnen zij zelfs tot broeden overgaan en

aldus ver noordelijk gelegen geïsoleerde, of niet geslaagde broedgevallen bewerkstelligen. Interessant zijn de gegevens over de Zuid-Afrikaanse broedpopulatie, welke bestaat uit vogels die uiterlijk niet van die van het noordelijk halfrond blijken te verschillen. De broedtijd van deze vogels valt nl. waarschijnlijk samen met de tijd, waarin er overwinterraars uit het noorden verblijf houden. Doordat tijdens de zuidelijke winter Bijeneters in Zuid-Afrika ontbreken, heeft men gedacht aan de mogelijkheid dat de Zuid-Afrikaanse broedvogels noordelijke trekvogels zijn, die afwisselend zowel op het noordelijke als op het zuidelijke halfrond, dus tweemaal per jaar, zouden broeden. Dit is echter voorsnog geenszins vaststaand en ringonderzoek is derhalve zeer gewenst. In ieder geval is volgens Voous Zuid-Afrika recent gekoloniseerd vanuit het noordelijk halfrond.

Volgens de geraadpleegde auteurs, die zich met het biotoop van de Bijeneter hebben bezig gehouden (zie bv. 30), vindt men deze dieren in het broedseizoen vooral in vlakke gebieden met een vrij spaarzame boomgroei en bij voorkeur op warme zonnige plaatsen. De soort stelt veel prijs op de aanwezigheid van bomen, telegraafdraden, of andere plaatsen, die goed als uitkijk- en rustplaats kunnen dienen. Hoewel men vaak de indruk krijgt, dat de nabijheid van water, rivieren en meren zeer op prijs wordt gesteld, blijken er toch ook geregeld Bijeneters te broeden in droge steppeachtige gebieden en in heuvelachtige streken. Plaatselijk komt de soort tot broeden in niet te dicht beboste streken en in open kurkeiken- en olijvenbossen. De vogels nestelen zowel solitair als in kolonieverband. Op sommige plaatsen broeden geregeld honderden paren bijeen.

De nesten worden gemaakt in een holte

aan het einde van een gang (fig. 1) die aanzienlijk in lengte kan variëren, hetgeen nauw samenhangt met de structuur van de grond. Swift (30) geeft als regel 0,75-1,50 m, maar soms minder dan 0,50 of meer dan 2 m. Hoewel de nestgangen als regel in steile oevers, wegbermen, zandafgravingen e.d. worden gemaakt, zijn er ook verscheidene gevallen bekend van vogels die hun nestholten maakten in vrijwel volkomen vlak terrein. Braaksma zag dit laatste in 1956 nabij de oostkust van Corsica. Het is verder o.a. bekend uit Spanje en uit de Camargue. Soms nestelen de Bijeneters in gezelschap van andere holenbroeders, zoals Oeverzwaluwen, Huisvossen, Scharrelaars, Steenuilen, Spreeuwen en IJsvogels (33; 30).

Buiten het gebruikelijke broedareaal heeft de soort gedurende de laatste decennia ook gebroed in Tsjecho-Slowakije, ZO-Polen, Duitsland, Denemarken, België, Engeland en Schotland. Daar deze broedgevallen buiten het gebruikelijke areaal ons uiteraard bijzonder interesseerden, hebben wij getracht om hierover nadere inlichtingen te verzamelen.

Over de toestand in Polen konden wij tot dusverre helaas geen nadere gegevens aan de weet komen, zulks in tegenstelling tot de situatie in de andere hier genoemde landen, waarover o.a. in het reeds eerder geciteerde, bijzonder goed gedocumenteerde, artikel van Swift (30) diverse bijzonderheden zijn vermeld.

In de Donaulanden blijkt het aantal Bijeneters gedurende de laatste decennia sterk te zijn toegenomen. De bron van deze toename ligt mogelijk in Roemenië, waar de soort ook vroeger reeds vrij veelvuldig voorkwam. In Hongarije is de vooruitgang sinds 1940 werkelijk opvallend (17); in 1955 werd het aantal broedparen getaxeerd op ca. 2000; er is thans tenminste

één kolonie van meer dan 400 paren (30). In Oostenrijk heeft zich in 1946 en 1947 een klein aantal paren gevestigd. Toen werd ook het zuiden van Tsjecho-Slowakije opnieuw gekoloniseerd, nl. door niet minder dan ± 200 paren; sedertdien is de soort daar klaarblijkelijk in opmars in noordelijke en westelijke richting, getuige recente nestvondsten in het binnenland van Moravië (30). In Oostenrijk blijkt de soort ook vóór 1946 reeds af en toe te hebben gebroed, getuige de mededeling, dat de Bijeneter sinds 1930 spaarzaam nestelt in Burgenland en Neder-Oostenrijk (8). Plaatselijk blijkt de soort hier te lijden te hebben van verstoring door de jeugd. Dit is met name het geval in het Neusiedlersee-gebied, waar vroeger geregeld Bijeneters nestelden in de steengroeven, maar thans behoudens een enkele incidentele poging niet meer broeden (21). In de vorige eeuw werd in Neder-Oostenrijk naar verluidt o.m. een kolonie van ± 100 paren door schieten uitgeroeid (3).

In Duitsland heeft de soort eveneens reeds gedurende de vorige eeuw op verscheidene plaatsen gebroed, zoals in Silezië, Hessen, Baden en Noord-Beieren (8). Bekend zijn de broedgevallen bij Kaiserslautern in de Pfalz in 1876 en bij Ziegenheim in Hessen-Nassau in 1889 (12). Recente broedpogingen vonden plaats te Unterfranken in 1956 en nabij Hamburg in 1964 (27). In Unterfranken verscheen op 25 maart 1956 een paar Bijeneters nabij Rippach aan de Main, waar de vogels reeds op 1 april begonnen met het bouwen van een nest, hetwelk helaas later werd vergraven door zandhalers. De vogels hebben blijkbaar nadien toch met succes ter plaatse gebroed, getuige het feit dat midden juli ± 7 oude en jonge vogels werden gezien waarvan helaas 1 ex. werd geschoten. De vogels vertrokken tussen 20 en 30 augus-

tus. Mede naar aanleiding van laatstgenoemde broedpoging wordt thans door de Staatliche Vogelschutzwarte Baden-Württemberg getracht om een paartje Bijeneters, afkomstig uit Zuid-Frankrijk, in een volière tot broeden te krijgen. Men wil nl. nagaan, of bij de meteorologische omstandigheden ter plaatse een succesvol opgroeien van jonge Bijeneters mogelijk is. Zulks in verband met eventuele uitzetpogingen (19).

In Denemarken hebben in 1948 2 paren gebroed op het eiland Bornholm. Er zijn 5 jongen grootgebracht (30). Deze vogels blijken te hebben gebroed in een steengroeve, waar zij op 28 mei arriveerden en spoedig daarna zelf een hol groeven, te midden van een kolonie Oeverzwaluwen. Het broeden begon op ± 22 juli en duurde ± 19 dagen. De beide paren brachten resp. 2 en 3 jongen groot, waarvan er echter 2 kort na het uitvliegen stierven t.g.v. stormen (22).

Het is vooralsnog dubieus, of er in Zuid-Frankrijk ook reeds in de vorige eeuw Bijeneters hebben genesteld, al wordt dit voor de Camargue wel waarschijnlijk geacht. Omstreeks 1910 nestelde een groep van ± 15 paren bij Saint-Valéry sur Somme in Noordwest-Frankrijk. In 1911 werd een broedgeval vastgesteld bij Montmorillon in de Vendée (12). In 1916 nestelde de soort op het Franse vasteland wellicht alleen in het departement Gard in Zuid-Frankrijk (30). In 1933 was dit wellicht nog het geval, getuige de vermelding dat de soort in de nabijgelegen Camargue in de maanden april, mei, juni en augustus geregeld kon worden waargenomen (28). In 1936 nestelde de Bijeneter volgens Mayaud in het departement Gard, in de Camargue en hier en daar in de Provence. In de Camargue nestelde de Bijeneter sindsdien min of meer geregeld in klein

aantal. Het aantal broedgevallen is er sedert 1940 sterk toegenomen. In 1946 waren reeds tenminste 7 broedplaatsen bekend. Daarna volgde een nog sterkere toename, die wellicht nauw verband houdt met het feit dat t.g.v. het graven van kanalen voor de rijstcultuur veel geschikte broedplaatsen ontstonden. In 1958 werden in de Camargue en de nabijgelegen Grand Plain du Bourg 25 broedplaatsen vastgesteld, nl. 9 van solitaire paren, 12 kleine broedkolonies met samen in totaal 39 paren en 4 grote kolonies met samen in totaal 67 paren. Naar schatting nestelden er in de Camargue in 1958 in totaal $\pm$ 130 paren terwijl in het departement Gard 48 paren en nabij Crau sur Durance nog 34 paren werden geteld. De soort nestelt in Zuid-Frankrijk thans geregeld langs de Rhône tot nabij Avignon en ook langs de Hérault tussen Béziers en Montpellier. Verder is er nu een kleine vestiging nabij St. Raphaël terwijl er voorts herhaaldelijk verspreide broedgevallen worden vastgesteld.

De Franse populatie is mogelijk van origine afkomstig van Corsica, waar de soort in vrij groot aantal pleegt te broeden. Ook in Spanje is gedurende de laatste decennia echter een geleidelijke areaaluitbreiding geconstateerd, zodat de mogelijkheid van een vestiging van vogels van Spaanse origine evenmin uitgesloten lijkt.

Het jaar 1956 gaf verscheidene tijdelijke areaaluitbreidingen in noordelijke richting te zien, zoals in Frankrijk een broedgeval zonder succes bij Noirmontier in de Vendée en een dito broedgeval in België te Stambrugge bij Bergen alsmede een broedpoging met onbekende afloop van 16 vogels te Assebroek bij Brugge.

Te Stambrugge werden op 9 juli 1956 2 Bijeneters gezien nabij een zandafgraving. De vogels waren toen volgens inlichtingen reeds minstens 15 dagen ter plaatse aan-

wezig. Op 18 juli werd een vogel gezien, die mogelijk zijn of haar partner voerde in de nestholte. Op 2 augustus werd waargenomen dat er jongen werden gevoerd. Op 22 augustus verschenen 2 jongen tijdens het voeren vooraan in de nestgang. De beide jongen zijn echter nimmer uitgevlogen. Zij werden op 8 september dood in de nestgang aangetroffen. Mogelijk zijn zij het slachtoffer geworden van parasieten of anders door hun ouders verlaten, tengevolge van het ontwaken van de trekdrang bij laatstgenoemden? De oude vogels werden op 1 september voor het laatst gezien. Vermeldenswaard is nog, dat tot 1953 op dezelfde plaats een kolonie Oeverzwaluwen gevestigd is geweest. Te Assebroek zijn van de daar in 1956 waargenomen 16 exemplaren 2 of 3 broedsels verstoord. Volgens inlichtingen zouden de overige vogels mogelijk met succes hebben gebroed. Voordien was in België in 1933 reeds een mislukte broedpoging ondernomen door een 6-tal Bijeneters in een afgraving nabij de suikerfabriek van Warcoing tussen Kortrijk en Doornik. Tenminste 3 van deze vogels werden door werklieden, die zand kwamen halen, gevangen en gedood; bij één hiervan werden door een preparateur in het oviduct 3 eieren aangetroffen. Daarvóór was de soort in België uitsluitend bekend als een zeer zeldzame doortrekker: 4 ex. gedood in 1907 en in totaal 3 ex. gedood in 1926, 1929 en 1930, terwijl in 1928 1 ex. werd gezien (11).

Op het Engelse kanaaleiland Aurigny werden in 1956 5 jonge Bijeneters grootgebracht. Dit was overigens niet de eerste keer, dat op Engels grondgebied Bijeneters werden uitgebroed, want in 1955 hadden in Sussex reeds 3 paren genesteld. Er werden daar toen 7 jongen grootgebracht (30). Voordien was in Schotland

in 1920 reeds een mislukt broedgeval geconstateerd nabij Edinburgh (34).

Over het voorkomen van de Bijeneter in andere landen zijn in de geraadpleegde literatuur uiteraard nog tal van nadere gegevens vermeld. Enkele hiervan interesseerden ons bijzonder als vergelijkingsmateriaal. In de nabeschuiving wordt hierop nader ingegaan.

Als afsluiting van dit overzicht kan nog worden vermeld, dat de in Europa broedende Bijeneters wellicht merendeels in Afrika overwinteren, waarschijnlijk hoofdzakelijk ten zuiden van de Sahara.

Uit verschillende publikaties en ook uit eigen waarnemingen van Braaksma op Corsica blijkt, dat de Bijeneters over het algemeen slechts gedurende een vrij korte periode op en in de nabijheid van hun broedplaatsen in Europa verblijf houden: de eerste vogels verschijnen als regel pas omstreeks half april en in de tweede helft van augustus blijkt een groot deel van de vogels de omgeving van hun broedplaatsen reeds weer te hebben verlaten. Er zijn echter ook verscheidene uitzonderingen, getuige bv. het hiervoor geciteerde broedgeval in Unterfranken.

De trekkende vogels vliegen soms op grote hoogten, zoals o.a. werd geconstateerd door een vliegenier, die boven Kenya op ongeveer $1\frac{1}{2}$ km hoogte een troep Bijeneters zag (25). Uit het feit, dat in Turkije een vrij sterke voorjaarstrek van Bijeneters in noordelijke richting is geconstateerd (15), mag wellicht worden afgeleid, dat althans een gedeelte van de in Oost-Europa broedende vogels via de Bosporus naar hun overwinteringsgebieden trekt. Het is ons niet bekend of de Oost-Europese vogels ook in Azië overwinteren. De vele doortrekkers, die in april in Libye worden waargenomen (13), zijn wellicht merendeels uit Zuid-Europa afkomstig.

Nabeschuiving.

Uit de verzamelde gegevens in dit en in ons vorig artikel vermeld, blijkt dat in de gemeente Haelen in 1964 1 paar Bijeneters heeft gebroed. Op 1 juni waren zelfs 5 van deze vogels aanwezig nabij de latere broedplaats. Hoewel hier ook nadien nog enkele malen meer dan 2 exemplaren gelijktijdig werden gezien (Prof. Vooüs en J. G. van Marle zagen op 29 juli zelfs nog 4 adulte exemplaren!), zijn er geen aanwijzingen dat er meer paren in deze omgeving hebben genesteld. Evenals bij verschillende andere broedgevallen ten noorden van het gebruikelijke broedareaal van deze soort, vestigden de Bijeneters zich hier pas vrij laat in het seizoen. Op Corsica en in de Camargue hebben de meeste vogels nl. eind mei reeds eieren (5; 30). Daar de bouw van een nieuw nest vaak zeer veel tijd vergt (30), is het waarschijnlijk geen toeval dat de vogels aan de noordgrens van hun areaal soms gebruik maken van bestaande gangen. Zo is zowel uit België als uit Engeland bekend, dat zich daar Bijeneters vestigden in een oeverzwaluwkolonie, terwijl in Oostenrijk werd waargenomen, hoe een paartje Bijeneters gebruik maakten van een verlaten gang van een Alpen-marmot (29). Hoewel hierover geen zekere waarnemingen zijn, menen wij te mogen aannemen, dat de Bijeneters bij Haelen eveneens gebruik hebben gemaakt van een bestaande nestgang, in casu van de ter plaatse broedende Oeverzwaluwen, zulks getuige de belangstelling, die de vogels tijdens de eerste waarnemingen voor de nestgangen van deze dieren aan de dag legden en gezien het feit dat reeds enkele dagen later een copulatie werd geconstateerd (volgens Russische onderzoekers vindt de copulatie nl. pas plaats als de nestbouw voltooid is). Het is helaas niet precies bekend

wanneer de vogels met leggen zijn begonnen en wanneer de eerste jongen zijn geboren. Wij menen echter uit de beschikbare gegevens te mogen afleiden dat de vogels op 18 juni wellicht reeds aan het broeden waren en dat het eerste jong mogelijk op 6 juli is geboren. Op 9 juli waren vermoedelijk alle in het nest aanwezige eieren uitgekomen. Zoals vermeld, zijn slechts 2 jongen uitgevlogen. Een 3e jong werd slechts enkele dagen oud. Het werd later dood in het nest aangetroffen. Het uitvliegen der jongen gebeurde waarschijnlijk voor het eerst op 4 augustus, waarna de vogels wellicht nog gedurende een aantal dagen in het nest hebben overnacht. De Bijeneters werden op 27 augustus voor het laatst in de omgeving van de broedplaats gezien.

Het voorgaande is vrijwel in overeenstemming met de conclusies van Swift dat de bebroeding, die reeds bij het eerste ei begint, ongeveer 20 dagen duurt en dat de jongen 20 à 25 dagen in het nest blijven. Er zijn echter ook enkele frappante verschillen. Zo blijken in de Camargue beide ouders overdag ongeveer evenveel te broeden. Zij worden daar echter om de 10 à 30 minuten afgelost, terwijl „onze” vogels elkaar volgens Moonen en Alleijn gemiddeld maar eens per 2 uur bij het broeden aflossen (de tussenpozen varieerden van 55 minuten tot 2 uur en 3 kwartier). Op het verschil in voedsel werd in het voorgaande reeds uitvoerig inge-

gaan.

De voederfrequentie blijkt in de Camargue over het algemeen hoger te zijn dan door ons werd vastgesteld: de jongen worden daar 's morgens en tegen het einde van de middag 10 à 15 $\times$ per uur gevoed, terwijl hier slechts een enkele maal een dergelijk tempo kon worden geconstateerd en veelal ten hoogste 7 à 8 voederingen per uur werden waargenomen. Het is uiteraard niet onwaarschijnlijk, dat hier een direct verband is met het feit dat „onze” Bijeneters slechts 2 jongen te verzorgen hadden, terwijl de Camargue-vogels gemiddeld minstens 5 à 6 jongen voor hun rekening moesten nemen. Dit opvallend kleine broedsel is overigens iets dat voor ons vooralsnog moeilijk verklaarbaar is, tenzij het stukje eischaal dat in het nest werd aangetroffen het overblijfsel zou vormen van een vierde ei, dat niet is uitgekomen en dat later mogelijk is bezweken onder het gewicht van de vogels. Volgens de geraadpleegde literatuur is een legsel van 4 eieren nl. bij een Bijeneter wel het minimum. Er is uiteraard een kans, dat een der „verdachte individuen”, die zich in de omgeving van het nest hebben opgehouden, één of meer eieren heeft geroofd. Deze kans lijkt ons gezien de goede bewaking echter zeer klein.

In ieder geval zijn wij bijzonder gelukkig met het feit, dat er voor zover bekend voor het eerst in de geschiedenis nu 2 jonge Bijeneters in Nederland zijn uitgevlogen!

L i t t e r a t u u r :

1. Anonymus, 1956: Local report reviews. *British Birds* XLIX, p. 363, 364 en 408.
2. Austin, O. L., 1964: De vogels van de wereld, p. 179.
3. Bauer, K., 1952: Der Bienenfresser in Österreich. *Journal für Ornithologie* 93, p. 290-294.
4. Bosch, G., 1961: Vogelnieuws. *Vanellus* 14, p. 6.
5. Bournonville, D. de, 1964: Observations ornithologiques en Corse du 19 mai au 5 juin 1963. *Le Gerfaut* 54, p. 32.
6. Braaksmā, S., 1961: Vogelwaarnemingen op Corsica tijdens de K.N.N.V.-excursies in mei 1961. *Natura* 58, p. 123-125.

7. Brouwer, F. I., 1955: Bijeneters in Haren. De Wandelaar in Weer en Wind 23, p. 191.
8. Catuneau, J. J. & Theiss, F., 1958: Nest eines Bienenfressers im Bau eines Ziesels. Natur und Volk 88, p. 259-264.
9. Chapman, E. A. & Mac Geoch, J. A., 1956: Recent field observations in Iraq. The Ibis 98, p. 587.
10. Commissie voor de Nederlandse Avifauna, 1962: Avifauna van Nederland, Ardea 50, p. 66.
11. Dupond, C., 1934: Observations ornithologiques faites en Belgique de mai 1933 à mai 1964. Le Gerfaut 24, p. 139-140.
12. Eijkman, C. e.a., 1937: De Nederlandsche Vogels, deel I, p. 333-334.
13. Guichard, K. M., 1955: The birds of Feszan and Tibesti. The Ibis 97, p. 404.
14. Harber, D. D., 1955: Bespreking van „The birds of the Soviet Union”. British Birds XLVIII, p. 224.
15. Hollom, P. A. D., 1955: A fortnight in South Turkey. The Ibis 97, p. 10.
16. Kate, C. G. B. ten, 1956, 1957 en 1963: Ornithologie in Nederland. Limosa 29, p. 46, 30, p. 93 en 36, p. 33.
17. Keve, A., 1960: Magyarország Madarainak Névjegyzéke, p. 52.
18. Koersveld, E. D. van, 1954: Rarae Aves. Ardea 42, p. 289.
19. König, C., 1964: Tätigkeitsbericht der Staatlichen Vogelschutzwarte. Veröffentlichungen der Landesstelle für Naturschutz und Landschaftspflege Baden-Württemberg 32, p. 162.
20. Kruytzer, E. M., 1956: Verslag van de maandvergadering te Heerlen op 11 januari 1956. Nat. Hist. Maandblad 45, p. 14.
21. Lang, J. de, 1963: „Vogelen” in het Neusiedlersee-gebied. De Levende Natuur 66, p. 247.
22. Larsen, A. A., 1949: Ynglende Biaeder in Danmark. Dansk Orn. Foren. Tidsskrift 43, p. 129-149.
23. Linsell, S. E., 1955: Bee-eater in Sussex. British Birds XLVIII, p. 332.
24. Meeth, P., 1962: Waarneming van een Groene bijeneter (*Merops persicus*) in Nederland. Limosa 35, p. 219-223.
25. Meinertshagen, R., 1955: The Speed and altitude of bird flight. The Ibis 97, p. 107.
26. Mörzer Bruijns, M. F., 1955: Bijeneter op Terschelling. De Levende Natuur 58, p. 88.
27. Niethammer, G., Kramer, H. en Wolters, H. E., 1964: Die Vögel Deutschlands, p. 63.
28. Oordt, G. J. van en Tjittes, A. A., 1933: Ornithological observations in the Camargue. Ardea 22, p. 134.
29. Segers, F., 1959: Bijeneters. De Wielewaal 25, p. 107-109.
30. Swift, J. J., 1959: Le Guêpier d'Europe, *Merops apiaster* L., en Camargue. Alauda 27, p. 97-143.
31. Taapken, J., 1959 en 1963: Veldwaarnemingen. Het Vogeljaar 7, p. 74 en 11, p. 130.
32. Tanis, J. J. C., 1963: De vogels van Terschelling, p. 115.
33. Voous, K. H., 1960: Atlas van de Europese Vogels, p. 161-162 en 181.
34. Witherby, H. F., 1952: The Handbook of British Birds, 7e druk, deel 2, p. 263-265.

De Winterbitterling (*Blackstonia perfoliata* ssp. *serotina*)

C. SIPKES.

In de oude Nederlandse flora's vinden we (*Chlora serotina*). Dat de eerste in ons twee bitterlingen vermeld, de Zomer- en land voor zou komen berust op een ver- de Winterbitterling (*Chlora perfoliata* en keerde determinatie. Forse exemplaren